

dációkat, a félnépi költés termékeit. Megszólaltatja Mikes Kelemen, Taxonyi Jánost, Arany Jánost éppúgy, mint a népi verselőket (Orosz István, Varga Lajos), búcsúvezetőket, a vallásos ponyvairodalom termékeit. Mindezzel nemcsak a nép hagyományvilágát magyarázza, hitelesíti, köti írásos forrásokhoz, hanem sokszor új oldalról világítja meg régi irodalmunk természetét, régi íróinkat, költészetünket. A legkritikább esetben fordul elő csupán, hogy a dokumentálásban, szemléltetésben hiányt érez az olvasó. Megítélésünk szerint pl. az Ádám halálával, a keresztfa-legendával kapcsolatosan megemlíthette volna Gyirwa Vencel *Sybillának jövődőléséről és Salamon királynak bölcseségéről* szóló verses fordítását (Lőcse, 1649.). Nem érezzük bizonyítottnak, hogy a *Kánai menyegző* forrása a Szent Cyprián (+ 258)-féle *Coena Cypriana*, minthogy a XVII. századtól ismert számos változat, valamint a még néhány évtizede is élő hagyomány (magunk hallottuk, láttuk ezt még a második világháború előtti években is a Jászságban!) versszövegei attól igen távolállanak; szó sincs bennük a vendégeskedő Ádámról, Éváról, az őszövétség próféciáiról, királyairól, Pilátusról vagy Heródiásról. Bennük Krisztusnak a vizet borrá változtató csodája a lényeg; az apostolok és a szent asszonyok mulatozása, táncolása inkább a vágáns klerikusok jókedvű világát, mint a *Coena Cypriana*t idézi emlékezetünkbe. Úgy gondoljuk,

egy esetben a szerző határozottabb kritikát gyakorolhatott volna egyes irodalmi alkotások túlzottan merész értelmezésekor. Kardos Tibornak a *Régi Magyar Drámai Emlékekben* Temesvári prédikációjának misztériumjátékként való interpretálása pl. nehezen fogadható el.

Ezekhez hasonló észrevételt azonban Bálint Sándor könyvéről még köztöködként is alig tehetnénk. Az irodalomtörténész számára könyvének ez az irodalmi központúsága, irodalmi beállítottsága igen érdekes és izgalmas élmény. A számtalan irodalmi, irodalomtörténeti vonatkozás közül külön ki kell emelnünk – tanulságai miatt – azokat a részeket, melyekben a szerző az egyes ünnepkörök gazdag drámai hagyományáról, emlékeiről szól. Legrészletezőbben ugyanis az ünnepkörökhöz fűződő, az egyházi eredetű és ihletésű, de az egyház liturgiájától elszakadt drámai műfajokról, az ezekből fakadó játékokról, iskolai és világi előadásokról értekezik, nem kevészer állítja új megvilágításba, újszerű összefüggésbe eddigi ismereteinket és sejtéseinket. A három nagy ünnephez: karácsony, húsvét, úrnapja kapcsolódó drámai emlékeinkről van lényegében szó, melyekre vonatkozólag összegyűjti az eddigi kutatások eredményeit, azokat rendszerezi, megtoldva a néprajztudós sajátos szemléletéből folyó érdekes és értékes következtéseivel.

Varga Imre

JÉKEL PÁL–PAPP FERENC: ADY ENDRE ÖSSZES KÖLTŐI MŰVEINEK FONÉMA-STATISZTIKÁJA

Bp. 1974. Akadémiai K. 241 l.

Üttörő vállalkozás Jékel Pál és Papp Ferencé: a magyar szakirodalomban elsőként léptek fel azzal az igénnyel, hogy egy költő teljes életművének hangzó oldaláról összképet alkossanak. A fonémastatisztikai vizsgálat – mint azt a szerzők kiemelik – egy életmű egészére alkalmazva elsősorban arra az izgalmas kérdésre adhat választ, hogy vajon a legkisebb nyelvi egység szintjén is megnyilvánul-e egyfajta költői alapállás, egy sajátos, a költőre jellemző hangütés?

Megállapítják Adynál a fonémák gyakorisági sorrendjét, elemzik a magánhangzó-gazdaságnak, a magas–mély hangrendűségnek, a szóhossznak, a szóhossz és magánhangzósság összefüggésének alakulását, kötetenkénti váltakozását. Vizsgálják a köteteknek a 66 dimenziós térben az egymástól

és az egész Ady életműtől való távolságát is. (A dimenziók száma a fonémák számával egyezik, a relatíve magas szám a gemináták önálló fonémaként történő megkülönböztetéséből adódik.) Eredményül leszögeznek: „Ady az idő múlásával egyre jobban közelít egy sajátos, 'adys' hangzáshoz.” Mivel „az egyre jobban közelítés” alól négy kötet is kivétel (a vizsgált kötetek mintegy harminc százaléka), talán helyesebb csupán annyit mondani, hogy a költő első kötete (1899, Debrecen, „Verseks”) hangzósság szempontjából – akárcsak tartalmát tekintve – messze elűt a többi, hangzósságában egységesebb kötettől. További eredményeik: a magánhangzó/mássalhangzó arány a legállandóbb mutató, nemcsak Ady, de az összehasonlításképp vizsgált Gulyás,

József A ttila, Juhász Ferenc szövegeinél, valamint a technikai szakszövegeknél is. Ezután következik a magas–mély magánhangzó arány, majd a szóalakhossz. Az 58. lapon a fenti sorrendet állapítják meg a szerzők, de a 42-en második helyre rakják a szövegshossz mutatóját, és a legkevésbé állandónak a magas–mély magánhangzóarányt minősítik. Érthetetlen ellentmondás!

Az előbbi mutatók tükrében Ady versei a vizsgált költőkénél magasabb, a technikai szövegeknél mélyebb hangzással tűnnek ki, valamint sok rövid szó és kevés magánhangzó jellemzi őket.

Érdekes észrevétele a szerzőknek, hogy „Az, a mi tudományunkban több mint fél évszázada, a stíluskutatásban, úgy lehet, még a görögök óta, tehát több ezer év óta fennálló nézet tehát (sic!), amely szerint valamely szöveg szépsége korrelációban van magánhangzó-gazdagságával, az eddigiek alapján egyszerűen előítéletnek minősíthető.” Véleményüket arra alapozzák, hogy a technikai szövegeknél a mgh/msh arány sokkal magasabb a költőikénél. Mintavételük reprezentatívnak fogadható el, így valószínűleg igaz az az általánosítás, miszerint a technikai szövegek kb. 9–11%-al hangzósbabak a költőinél.

Azonban tudomásom szerint, se a szaktudomány általános nézete, se a görögök véleménye nem az volt, hogy a *szaknyelv* kevesebb magánhangzót tartalmaz, mint a költői. Azt, hogy tényleg előítélet-e a hangzósság és a költészet közötti összefüggés keresése, akkor dönthetnénk el, ha a nyelv egy partikuláris területe helyett a hétköznapi beszélt nyelvel és az irodalom más formáinak nyelvével, epikai, drámai szövegekkel vetnénk össze a verseket. Nem tudom, hogy a szerzők tétele igaz-e vagy hamis, hiszen ezeket a méréseket én nem végeztem el (érdekeséggépp pl. Mészöly Miklós: Pontos történetek, útközben című regényének 159. l. mgh/msh aránya: 0,724, tehát a technikai szövegek arányánál jóval alacsonyabb!), de tény, hogy vizsgálatukból megállapításuk nem következik.

Azt sem hinném, hogy valaki is a *hangzósságot önmagában* esztétikai értéknek tartotta volna, félresikeredett ironia az esztétikumot a hangzóssággal is kapcsolatba hozókat arra invitálni, hogy tartsák „szépnek” a 'Fedettívű hegesztés' című – anonim szerzőjű – szöveget, továbbá a hasonló 'Híradástechnika-elektronika-automatika' címűt; „nem szépnek” az Ady, József (sic!) stb. verseket.

* Nem látszik túl jó ötletnek, hogy miután a munka tisztázní igyekszik a fonéma – hang –

betű közti különbségeket, a táblázatok élén mindenütt 'hang' szerepel a helyes 'fonéma' felirat helyett; a szerzők szerint azért, mert így a „nem nyelvész olvasót (...) nem fogja elijeszteni a táblázatok élén a kevéssé érthető „fonéma” terminus v. pláne annak valamilyen rövidítése”. Ha az a bizonyos nem nyelvész-olvasó ilyen félénk, kezébe sem veszi a kötetet, hiszen annak a címében is szerepel az ijesztő fonéma szó!

A fonéma fogalmának bevezetésében írottak egyéb szempontból is kifogásolhatók. Nem értek egyet a szerzők azon nézetével, hogy amikor pl. a „látszik”, „hallatszik” alakokban t + sz fonémát és cc hangot állapítanak meg, akkor a „tetszik”, „utca” szavakban miért t + sz helyesírási alakról és cc fonémáról beszélnek. Az a vélemény, miszerint a „hallatszik”, „játszik” stb. igékben „a t elem társadalmilag érvényes”, „szükséges a helyes alak generálásához”, míg ezzel szemben az „áttetsző”, „tetszik” stb. esetében nem; – erősen megkérdőjelezhető. Igaz ugyan, hogy létezik „játék” alak, míg a „teték” ma már ismeretlen, de ehhez hasonló generálások még önmagukban nem döntenek el a kérdést. Erre a megkülönböztetésre a szerzők korrekciós számításokat is alapoznak!

Jó alkalmat adna az élcélődésre a gépemberré degradált Fónagy Iván (ui.: a jeles nyelvészt a könyvben „egyetlen gépi elődjüknek” titulálják), és egyéb komolytalanságok, pl. az a szerencsétlen hasonlat (13. l.), amelyben a szerzők művüket konyhakéshez hasonlítják, és felhívják az olvasó figyelmét, nehogy borotválkozni próbálkozzék vele, mert „ahhoz nagyobb élfínomság szükséges-tetik” stb.

Maguk a könyv írói is nagyon vitathatónak érzik azt az eljárásukat, hogy ly, ill. lly alakot nem a nyelvi valóságnak megfelelő (a tájnyelv kivételével) j, ill. jj fonémaértékben szerepeltetik, hanem önálló fonémaként. Ez esetben legalább a j és a ly, ill. a jj és a lly „fonémák” összegeire vonatkozó adatokat is közölniük kellett volna, hiszen a vektorok esetében ez egyszerű összeadással nem számítható ki!

A múról alkotott véleményt nem javítja annak feltűnő bőbeszédűsége (pl. 58. l. utolsó bekezdés), a sok tölteléksszöveg, a trivialitások eredményként történő feltüntetése (pl. a 29. l-on kezdődő fejtegetés arról, hogy egy ábrát minél jobban felnagyítunk, bizonyos, benne meglévő különbségek annál jobban láthatók), a túl-hajtott megállapítások, nem valószínű, hogy a V/C arány segíthet egy vers szerzőségének tisztázásában, erre más, sokkal adekvátabb mód-

szerink is vannak, vö. 34. l.), az „Ady versus non Ady” jellegű (ez egy alcím) funkciótlan idegen kifejezések, az idegen szavak (pl.: kázus) helytelen használata, a nyelvhelyességi hiányosságok (pl.: „A 10. ábra egyrészt tautologikus . . .” De milyen másrészt? Ez nem derül ki a mondatból!) stb.

Az előbbi kifogásoknál sokkal fontosabbak azonban a könyv használhatóságával kapcsolatos kérdések: tudja-e alkalmazni az elemző, a magyar tanár, az irodalomtörténész – mint azt a szerzők vélik – a kötetet? Tehát a szerzők által levont következtetéseken túl is felhasználhatók-e a közölt adatok? Félünk tőle, hogy kevésbé. A számításokat nem versekre lebontva végezték, (ez természetesen nem is lett volna várható!), így verselemzésre nem használhatók. (Nem vizsgálható pl., hogy Ady istenes vagy valami egyéb, kiemelt motívumot tartalmazó versei között a szemantikai összefüggést kísér-e valamilyen hangzósági?)

Természetesen idővel, ha más költők életművének nanzóvizonyairól is készül hasonló felmérés, az elért eredmények jelentősége – mivel alapul szolgálnak az összehasonlításra – megnő.

Minden tudományos munka megkövetel egy bizonyos prekonceptiót, egy, a statistika

nyelvén szólva „nullhipotézis”. Úgy tűnik, a szerzők ezt mulasztották el. Könyvükben több helyütt hangsúlyozzák is: ők elvégzik a számításokat, de az értékeléstől tartózkodnak, ez nem a nyelvész, hanem „az irodalmár kollegák” feladata. Sajnos a tudományos diszciplínák határai dinamikusabbak annál, hogy az ilyen alapállás elfogadható legyen. A jelet vizsgálni úgy, hogy *teljességgel* figyelmen kívül hagyjuk a jelentését – nem lehet.

A könyv matematikai apparátusának legbonyolultabb része a „a távolság a 66 dimenziós térben”. Hangsúlyozni kell, hogy az e módszerrel nyert kép valóban független a minta nagyságától, *viszont függ annak eloszlásától*. Megítélesem szerint az egyszerűbb szórás számítás is elegendő lett volna, de ha már a szerzők ezt az utat választották, miért nem számoltak – módszerük erre lehetőséget adott volna – korrelációt?

A munka következtetései inkább igényeltek volna szakfolyóirat-cikknyi terjedelmet, statisztikai része pedig a szűkebb szakmai körökön belüli terjesztést, mint könyv formátumot.

Kőszeghy Péter

A DUNA VALLOMÁSA

Sposed' Dunaja. Emil Boleslav Lukáč magyar lírai antológiája. Bratislava, 1976. Slovenský spisovateľ'. 336 l.

Talán nem helytelen, ha ennek az antológiának – és éppen ennek az antológiának! – az ismertetését e sorok írója még egy szakfolyóiratban is szubjektív hangon vezeti be. Van valami felemelő, sőt elrészélyező abban, hogy szerzője és összeállítója, Emil Boleslav Lukáč csaknem *negyven évvel ezelőtt*, 1939-ben sürgette az „Elán” című folyóiratban *Výmena duchovných produktov* címmel a teljes magyar és szlovák irodalom megismerését (mi lelkesen fordítottuk le magyarra *A szellemi termékek kicserélése* címmel a „Láthatár” 1940. januári számában). Amit tehát ebben a csaknem háromszázötven oldalas, reprezentatív antológiában közread, nem „ad hoc”, egy kiadó felkérésére történt vállalkozás eredménye, hanem hosszú évek érdeklődéséé, úgy is mondhatnók: egy gazdag, állandóan felfelé ívelő költői életpálya egyik igen fontos ágának a betetőzése. Mint ilyen is tiszteletet érdemel.

De tiszteletet érdemel más szempontból is, akkor is, ha a magyar költészet áttekintését

tartalmazó egyéb antológiákkal hasonlítjuk össze. Hogy itt valamennyit (s főleg a régieket) felidézzük, már terjedelmi okok miatt is lehetetlen. Némileg azért is, hogy az utószó szerzőjének egy, e mű szükségességét kétségbe vonó mondatára reagáljunk, itt csak néhány rokon jelenségre szeretnénk utalni: Jurij Skrobinec 1949-ben megjelent ukrán nyelvű magyar antológiájára, az 1950–57 között megszületett bolgár gyűjteményre, mely „a magyar költészet teljességét kívánta bemutatni”, az 1975-ben *Antologia poezji wegierskiej* című lengyel összeállításra – s végül az újjörög Kosztasz Asszimakopoulosz most készülő művére, amelyet Caruha Vangelio nyersfordításainak segítségével állít össze. Szándékosan idéztük itt a magyar líra legújabb áttekintéseiből csak az ún. „szomszédnépi”, a kelet-európai példákat: kétségtelen érdemeik elismerése mellett meg kell állapítanunk, hogy egy bizonyos szempontból valamennyi közül a Lukáčé érdemi meg a legnagyobb figyelmet. A felsoroltak közül van